

Bazyli Tichoniuk

Imiona słowiańskie w twórczości Aleksandra Puszkina

Acta Polono-Ruthenica 3, 109-114

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Bazyli Tichoniuk
Zielona Góra

Imiona słowiańskie w twórczości Aleksandra Puszkina

Pisarstwo Puszkina przypada na pierwszą połowę XIX wieku, okres, w którym na Słowiańszczyźnie wciąż żywe były zachodnie prądy sentymentalno-romantyczne. W nich to właśnie Konrad Górski omawiając nazwy własne w twórczości Adama Mickiewicza upatruje przyczyn „nowego fermentu” w onomastyce literackiej tego czasu. „Wszystko to sprzyja inwazji obcych imion - pisze badacz - które się zaczynają szerzyć w romansach i dumach. Obok tego jednak nie brak i usiłowań, żeby przyznać nieco praw obywatelskich imionom pochodzenia słowiańskiego”.¹ Trzeba tu również dodać, iż epokę tę cechuje m.in. fascynacja rodzimym folklorem oraz historią własnego narodu, stąd też sięganie do najstarszego pokładu nazewniczego - słowiańskiego.

Onomastyka każdego dzieła literackiego może mieć kilka warstw. Do podstawowych zaliczyć należy nazwy antroponimiczne i toponimiczne pełniące rolę lokalizacyjną w czasie i przestrzeni. Z tak szerokiego obszaru onomastycznego wybrałem jedynie wąski skrawek antroponimów - imiona słowiańskie w twórczości Aleksandra Puszkina.

Autor, jak wiemy, nadał swoim bohaterom nazwy realne i nierealne. Pierwszą grupę imion słowiańskich stanowią nazwy realne konkretnych postaci historycznych spełniających w utworze różne funkcje. I tak np. aby umiejscowić akcję w czasie, do poematu *Ruslan i Ludmiła* zostaje wprowadzona postać wielkiego kniazia Rusi Kijowskiej Włodzimierza Swiatosławicza (Владимир Святославович), którego rządy przypuszczalnie obejmowały lata 980 - 1015. W utworze tym książę kijowski występuje jako władca tych ziem i ojciec tytułowej Ludmiły.² Kolejne imię

¹ K. Górski, *Onomastyka Mickiewicza*, „Onomastica”, VI, 1960, s. 5.

² Zob. B. Tichoniuk, *Nazwy osobowe w poemacie A. Puszkina „Ruslan i Ludmiła”*, „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Filologia Rosyjska XXVIII”, 1991, s. 73-80.

słowiańskie: Boris (Борис - forma skrócona od Борислав) należy do tytułowego bohatera dramatu *Borys Godunow*, cara rosyjskiego (od 1598 roku), posądzonego o zamordowanie carewicza Dymitra. W epilogu zaś *Jeńca kaukaskiego*, w wierszu *Rodowód mojego bohatera* oraz w niedokończonym poemacie *Jezierski* okazjonalnie wspomniany jest Mstisław (Мстислав), książę staroruski, syn Włodzimierza Swiatosławowicza. Imię to odnajdujemy także w tytule szkicu do poematu *Mścisław*, który nigdy nie został napisany.

Ponieważ w utworach literackich na ogół dominują bohaterowie fikcyjni, nazwy użyte do ich identyfikacji są nazwami nierealnymi. Jednak sam ich dobór nie jest sprawą przypadku, gdyż decydują o tym tematyka i konwencja, w jakiej dany utwór jest napisany. W celu podtrzymania charakteru realistycznego używane są nazwy autentyczne. Wyróżnik „autentyczne” oznacza, że nazwy te występowały bądź występują w imienicznej tradycji narodu. W odniesieniu do imion osobowych są to imiona chrzestne używane w kontaktach międzyludzkich konkretnego społeczeństwa. Z tradycji imiennictwa słowiańskiego na karty swych dzieł A. Puszkina przeniósł trzy imiona męskie: Boris (Борис), Wadim (Вадим) i Władimir (Владимир) oraz jedno żeńskie - Ludmiła (Людмила). Imię Władimir nadał poeta bohaterom w czterech różnych utworach: w powieści *Dubrowskij*, w poemacie *Eugeniusz Oniegin*, w noweli *Zamięć* (wchodzącej w skład *Opowieści świętej pamięci Iwana Piotrowicza Bielkina*) oraz w opowiadaniu *Romans w listach*. Wadim - imię pochodzenia słowiańskiego, przypuszczalnie ze strus. вадити ‘siać zamęt, podburzać’ lub forma skrócona imienia Wadimir (Вадимир)³, należy do bohatera niedokończonego poematu o tej samej nazwie. Możliwe, że postać tę należy zaliczyć do nazw realnych, jako że imię to pojawia się w niektórych kronikach opisujących powstanie w Nowogrodzie w roku 863. Jednak ta napisana już część poematu nie potwierdza jeszcze, że autor miał na uwadze osobę związaną z tym właśnie wydarzeniem historycznym. Imię Borys dotyczy epizodycznej postaci w pierwszym (niedokończonym) utworze napisanym prozą *Murzyn Piotra Wielkiego*, występuje ono jedynie w następującej części zdania: „На первом месте, подле хозяина, сел тесть его, князь Борис Александрович Лыков, семидесятилетний

³ Рог. *Справочник личных имен народов РСФСР*, под ред. А. В. Суперанской, Ю. М. Гусева, Москва 1987, s. 437.

боярин”. Tytułowa bohaterka baśniowego poematu nazwana została słowiańskim imieniem złożonym Ludmiła, o wyraźnej i jasnej etymologii nie budzącej żadnej wątpliwości.

Podczas kreowania fikcji literackiej, szczególnie tej odrealnionej, autor decyduje się na nadanie bohaterom imion przez siebie ukształtowanych. Najczęściej struktura nowo powstałych nazw przypomina formy autentyczne, w których dokonano pewnych zmian fonetycznych lub morfologicznych. Jednak nawet najdrobniejsze innowacje, wprowadzone przez autora w kształcie imienia, powodują umieszczenie tego imienia w kategorii nierealnych nazw nieautentycznych. W naszym przypadku o słowiańskości przedstawionych nazw decyduje słowiańska podstawa, ich sposób tworzenia oraz pełne lub częściowe zachowanie znaczenia podstawy. Grupę tę wzbogacają także nazwy odapelatywne spełniające w folklorze rosyjskim rolę imion. Na wzór starych prostych imion słowiańskich Puszkina utworzył bądź zapożyczył z folkloru następujące antroponimy:

Babarycha (Бабариха) - od apel. бабариха ‘zartobliwie: żona, kobieta, baba’⁴ - jedna z postaci *Bajki o carze Saltanie...*. Nazwę tę odnajdujemy aż 11 razy w kontekście: „А ткачиха с поварихой, с сватьей бабой Бабарихой”, a tylko dwa razy w zmienionym układzie: „А ткачиха с Бабарихой, да с кривою поварихой” oraz „Повариха и ткачиха - ни гу-гу но Бабариха”. Poprzez zestawienie imienia z apel. баба poeta uzyskał nie tylko dodatkowy komizm, ale i wzmógł niezycliwe nastawienie czytelnika względem opisywanej osoby.

Ваян (Баян) - od strus. баян ‘czarodziej, pieśniarz, gawędziarz’⁵ - postać epizodyczna, uczestnik wesela Rusłana i Ludmiły. Imię popularne w rosyjskich bajkach ludowych. W formie tej występuje także w *Słowie o wyprawie Igora*.

Балда (Балда) - od apel. балда ‘1. drewniany stępor, 2. dryblas, tyka, 3. dureń, głupek’⁶ - główny bohater utworu *Bajka o popie i jego parobku Jełopie*.

⁴ В. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, t. 1, Москва 1978, s. 33.

⁵ *Словарь русского языка XI - XVII вв.*, под ред. С. Г. Бархударова, t. 1, Москва 1975, s. 83.

⁶ В. Даль, *Толковый словарь...*, t. 1, s. 43.

Czernawka (Чернавка) - od przym. черный 'w zn. brudny, smoluch'⁷ + suf. - epizodyczna postać służącej w *Bajce o śpiącej królownie i siedmiu bohaterach*, ujęta została także w planach *Bajki o Bowie-królewiczu*.

Dadon (Дадон) - od apel. дадон 'niezgrabny, nieruchawy człowiek'⁸ - imię cara w *Bajce o złotym kogutku, Bowie*, oraz w planie do *Bajki o Bowie-królewiczu*. Odnotowany również w rosyjskich bajkach ludowych.

Dobrynia (Добрыня) - od przym. добрый + suf. -ыня - imię zarejestrowane w szkicu do poematu *Mścislaw*.

Dubynia (Дубыня) - od apel. дуб 'dąb' + suf. -ыня, nie wyklucza się i przeróbki apel. дубина 'w zn. tępy, głupi człowiek'⁹ - imię rycerza, strażnika tronu. Postać epizodyczna (*Bowa*).

Ruslan (Руслан) - o słowiańskości imienia głównego bohatera poematu pisałem w innym miejscu¹⁰, dlatego tu ograniczę się tylko do zasygnalizowania wspólnych związków ze słowiańskim imieniem Roslan, notowanym jeszcze na Podlasiu w XVI i XVII wieku.

Do słowiańskich imion złożonych nawiązują następujące konstrukcje:

Czernomor (Черномор) - w twórczości poetyckiej Puszkina pojawia się w *Ruslanie i Ludmile* oraz *Bajce o carze Sałtanie...*. Jednak nie jest to ta sama nazwa występująca w dwóch różnych utworach, lecz dwie nazwy homonimiczne. W pierwszym utworze nazywa ona złego czarownika¹¹, i utworzona została od gw. черный мор 'dżuma'¹². W *Bajce o carze Sałtanie...* mamy do czynienia z konstrukcją od hydronimu Черное море (Morze Czarne).

Gromobur (Громобур) - złożenie, od wyrażenia громовая буря - członek rady cara Dadona w poemacie *Bowa*.

Mirowzor (Мировзор) - złożenie, od apel. мир 'pokój, spokój' + взор 'spojrzenie' - postać epizodyczna, rycerz cara Dadona (*Bowa*).

Rogdaj (Рогдай) - złożenie, od apel. рог 'róg, w zn. symbol bogac-

⁷ Ibidem, t. 4, s. 594.

⁸ Ibidem, t. 1, s. 414.

⁹ Ibidem, t. 1, s. 498.

¹⁰ Zob. B. Tichoniuk, *O pochodzeniu imienia Ruslan*, „Slavia Orientalis”, t. 39, nr 3-4, 1990, s. 429-432.

¹¹ Postać ta została zainspirowana złym czarownikiem Złomarem, bohaterem ballady *Gromwał* G. Kamieniewa.

¹² В. Даль, *Толковый словарь...*, t. 4, s. 594.

twą' + czas. дай, struktura imienia żeńskiego - jeden z trójki konkurentów Rusłana do ręki Ludmiły.

Swietozar (Светозар) - złożenie, od apel. свет 'świat' + czas. зорить 'widzieć, oglądać, postrzegać'¹³. Propozycja A. Supieranskiej - złożenie od podstaw свет 'świat' + czas. озарять 'opromieniać, rozjaśniać'¹⁴ w odniesieniu do puszkiniowskiej postaci jest mało zasadna. Osoba drugoplanowa z *Bowu*, paż carski.

Wichromach (Вихромах) - złożenie, od apel. вихорь 'wicher' + czas. махать 'machać' - imię epizodyczne; rycerz, strażnik tronu cara Dadona (*Bowa*).

Wprowadzone przez poetę imiona słowiańskie występowały najczęściej w pełnej formie oficjalnej. Jedynie w powieści *Dubrowskij* imię Władimir odnajdujemy trzykrotnie w formie hipokorystycznej - Wołod'ka (Володька) oraz w *Bajce o popie...* zdrobnienie od im. Bałda - Bałduszka (Балдушка).

Przytoczone imiona słowiańskie uwidaczniają ich niewielki zasób. W bogatej twórczości Puszkina znajdujemy 19 imion tej proveniencji. W bajkach, gdzie najbardziej zasadne byłoby użycie nazw słowiańskich, Puszkini najczęściej nie identyfikuje określonej osoby imionami własnymi, lecz używa do tego celu apelatywów, np.: повариха, поп, попадья, старик, старуха, ткачиха, царевна, царица itd. W *Braciach rozbójnikach* nie skorzystał z żadnej nazwy własnej. Podobnie w dramacie *Rusalka*, w którym podczas prezentacji osób ograniczył się do apelatywów, np.: другая, дружок, гость, князь, конюший, ловчий, любовница, одна, она, отец, сваха, старик. W utworach pisanych prozą odnajdujemy bogactwo form imion chrześcijańskich ukształtowanych na bazie języka rosyjskiego. Można domniemywać, że religia prawosławna posiadająca w swej liturgii cerkiewszczyzną ruską miała tak silny wpływ na imiennictwo narodowe, że imiona chrześcijańskie zaadaptowane na gruncie ruskim równoznaczne były z imionami słowiańskimi, a nawet uznane za słowiańskie. Potwierdzeniem tego jest folklor rosyjski, a szczególnie baśnie ludowe, w których najczęściej spotykanym imieniem jest Iwan i jego forma hipokorystyczna Iwanuszka - najpopularniejsze imię w schryścianizowanej Rusi.

¹³ Ibidem, t. 1, s. 693.

¹⁴ Пор. *Справочник личных имен...*, s. 516.

Popularność utworów Puszkina sprawiła, że imiona słowiańskie: Ludmiła, Rogdaj, Rusłan, Swietozar i Wadim użyte przez poetę do identyfikacji postaci literackich przekroczyły granicę fikcji i weszły na stałe do oficjalnego zestawu rosyjskich imion używanych. Rusłan i Ludmiła mają powodzenie nie tylko na terenach wschodniosłowiańskich, ale też rozszerzyły się na inne grupy etniczne.